

GENERATIVITA A JEJÍ SOUVISLOSTI – LITERÁRNĚ PŘEHLEDOVÁ STUDIE

KAROLÍNA FABEROVÁ

Abstrakt: Generativita je pojem, který do psychologie zavedl E. H. Erikson ve své vývojové teorii jako jednodimenzionální koncept. Generativita začala být empiricky ověřována až mnohem později a do té doby většinou byla pouze předmětem kazuistik. Nejnovější teorie pracují s komplexností generativity. Tyto teorie ji chápou jako multidimenzionální koncept, který se může projevovat v mnoha sférách života. Aktuálně je nevíce používaný koncept McAddamse a de St. Aubina, který popisuje sedm dimenzí generativity. Autorka v textu shrnuje vývoj pohledu na generativitu a nové teorie generativity. Dále popisuje její souvislosti s různými oblastmi života a její negativní aspekty.

Klíčová slova: Generativita, dimenze generativity, aspekty generativity, stagnace, narcismus, kultura

Generativity and its contexts - a literature review study

Abstract: Generativity is a concept introduced into psychology by E. H. Erikson in his developmental theory as a one-dimensional concept. Generativity began to be empirically verified much later and until then it was mostly only the subject of case studies. The most recent theories work with the complexity of generativity. These theories understand it as a multidimensional concept that can manifest itself in many spheres of life. Currently, the concept of McAdams and de St. Aubin, which describes seven dimensions of generativity, is widely used. The text summarizes the development of the view of generativity and new theories of generativity. It also describes its connections with different areas of life and its negative aspects.

Keywords: Generativity, dimensions of generativity, aspects of generativity, stagnation, narcissism, culture

<https://doi.org/10.14712/23366486.2022.5>

Úvod

V následujícím textu se budeme zabývat fenoménem generativity a jeho souvislostmi. S pojmem generativita se setkáváme u Eriksona (2015), který v rámci své teorie psychosociálního vývoje použil i tento termín. Eriksonův model vývoje osobnosti člověka je tvořen osmi stádii, ve kterých se jedinec potýká s psychosociálním konfliktem. Konflikt zde není myšlen v negativním slova smyslu – pokud jedinec překoná tento konflikt, získává ctnost, díky níž je schopen se posunout na další úroveň vývojového stádia.

Generativita je spojována s obdobím střední dospělosti, které v Eriksonově periodizaci zaujímá sedmé stádium vývoje. Vymezuje se věkovým rozpětím od 26 do 64 let. Erikson chápe generativitu jako jistý typ kreativity, kterou doprovází prokreativita a produktivita. Prokreativitu můžeme chápat jak na úrovni biologické, tedy plození vlastního potomstva, ale také jako předání znalostí a zkušeností dalším generacím. Generativita je spojována s pracovním i mentálním rozvojem a osobní pohodou (Millová & Blatný 2016). Neváže se pouze na zakládání vlastní rodiny, ale i na vedení další generace. Z toho plyne, že generativita není záležitostí pouze kognitivního vývoje, ale obsahuje i emoční aspekty vývoje (Slater, 2003). Proto se může člověk stát generativním nehladě na to, zda založil rodinu, či ne. Protipólem generativity je *stagnace*, která je sycena rejektivitou, neboli odmítnutím zahrnout další jedince do svého života, zaměřením na vlastní osobu a ego, avšak bez dalšího seberozvoje. Při překonání konfliktu jedinec získává ctnost *péče* – jak o další generaci, tak i o její ideje a produkty (Erikson, 2015).

V současnosti je generativita brána především jako mnohorozměrný a komplexní konstrukt vyskytující se v nejrůznějších podobách. Je spojována s aktivitami a dopady nejen na individuální rovině, ale nabírá i sociální rozměr (McAdams, Hart, & Maruna, 1998). De St. Aubin & McAdams (1995) považují generativitu za velmi podstatnou část zdravé dospělé osobnosti člověka.

V rámci tohoto textu se budeme zabývat vývojem konceptu generativity a jak jej pojímali různí autoři. Následně se budeme zabývat různými aspekty souvisejícími s generativitou – jako je věk, profese nebo gender, a v neposlední řadě i kultura a spiritualita. Nakonec se zaměříme i na negativní aspekty generativity – stagnaci a narcismus.

Autorka se touto problematikou zabývala ve své diplomové práci a tento text je výsekem literárně přehledové části práce.

1. Generativita podle Eriksona

Nástin teorie generativity podle Eriksona jsme již zmínili na začátku. Erikson generativitu chápe jako aktivní účast na zajištění a vedení dalších generací. Mnozí to mohou chápat pouze jako rodičovství, které je sice silným stavebním kamenem generativity, avšak nemusí být nutně jediným jejím zdrojem generativity. Generativitu chápe jako přesah – dobročinnost, péče o druhé atp. A právě péči a laskavost Erikson zmiňuje nejvíce – jedná se o každodenní drobné činy, které bývají opomíjeny v kontextu velkých událostí (Erikson, 2015).

Erikson ve své teorii vývoje navazuje na Freudovu koncepci psychického vývoje, kterou obohacuje o sociální rozměr vztahující se na celý život. Dotyčná osoba se vyrovnává s krizemi, které souvisejí s interakcí biologických, kognitivních a emočních změn navázaných na požadavky společnosti a kultury. Díky zdárnému překonání krizí získává daný člověk životní zkušenost, která jej posouvá dál (Millová & Blatný, 2016). Ačkoliv Erikson vnímá generativitu jako součást střední a starší dospělosti, její základy můžeme sledovat již v adolescenci a mladé dospělosti. V této době člověk upevňuje svou identitu a roli ve společnosti, která je nesmírně důležitá, a s tímto věkem souvisí i možnost založení vlastní rodiny. Proto je období naplnění generativity nejdelší z celého vývoje a může trvat i více jak 30 let (Erikson, 2015). Zároveň je možné, že každý prožívá a naplňuje generativitu na různých úrovních a v různém rozsahu, ale nejpodstatnější je vnímání

víry v dobrotu lidstva. Pokud to tak dotyčný nevnímá, je pro něj náročné dlouhodobě investovat do budoucnosti společnosti nebo do budoucnosti vlastní rodiny. Tyto pocity náročného naplňování generativity mohou vést až k frustraci. Tzn. že dotyčný dosahuje opaku generativity – má pocity neschopnosti zanechání odkazu po sobě, anebo dochází až k *sebepohlčení* (zabývání se pouze sám sebou) (Erikson, 2015).

2. Typy generativity podle Kotreho

Jak již bylo zmíněno, generativita není jenom rodičovství, ale lze ji najít i v jiných oblastech. Tuto myšlenku rozpracoval Kotre (1996). Ten vnímá generativitu jako instinktivně a psychosociálně podmíněnou, přičemž její projevy se mohou různit. Chápe ji jako dědictví, které zanecháváme po smrti, jelikož přesahuje i lidský život.

V *dětství* je iniciátorem generativity hra s pečujícími a edukativními prvky. V *adolescenci a mládí dospělosti* se ke generativitě dostáváme skrze možnost reprodukce, ale vzhledem k faktu, že „konec“ (kariéry, života atp.) je v nedohlednu, není pro nás dominantní být generativní. Právě uvědomování si „konce“ začíná až v období *střední dospělosti*. Autor také dodává, že generativita není nutností pro život a její obsedantní naplňování může mít i negativní konotace, které mohou přerůst ve *fanatismus* (Kotre, 1996).

Kotre (2005) podotýká, že generativita není jen o budoucnosti, ale rodí se v člověku ve chvíli, kdy se snaží vyrovnávat s minulostí. Pokud si dotyčný s sebou nese negativní dědictví, je důležité, aby se s ním vhodnými copingovými strategiemi vyrovnal (např.: sublimace). Právě tito lidé bývají vysoce generativními, jelikož jejich prioritou je zajištění dobrého a bezbolestného života jejich potomkům/další generaci. I to souvisí s *tvořivostí*, kterou autor vnímá jako hybnou sílu generativního procesu. Je podstatná, protože nám pomáhá přetvořit vnímání minulosti a vytvořit novou budoucnost, ale zároveň obojí chrání.

Kotre vnímá generativitu jako celoživotní proces a na rozdíl od Eriksona se ji rozhodl dělit na **4 typy generativity**.

- Prvním typem je *biologická generativita* – za objekt generativity se považuje novorozené dítě a vše spjaté s reprodukcí, což zahrnuje zplodění, odnošení, a nakonec porod nového jedince. Nejčastěji ji pozorujeme v období rané dospělosti.
- Druhým typem je *rodičovská generativita* – objektem generativity je zde dítě. Nejpodstatnější je péče o potomka, a nejen ve smyslu zajištění základních potřeb (strava, oblečení, láska), ale i ve smyslu výchovy, předání rodinných tradic a hodnot. Tento typ lze naplňovat i ve stáří, kdy se rodiče stávají prarodiči.
- Třetím typem je *technická generativita* – objektem je žák a dovednost. Představme si to jako předávání zkušeností nebo dovedností těm, kteří jsou v určité oblasti méně zkušení, ve vztahu učitel – žák (hra na nástroj, opracování materiálů, péče o domov atp.). Tento typ lze naplňovat celý život.
- A posledním typem je *kulturní generativita* – předmětem je kultura a předání významů v ní. Zde nejde ani tak o předávání dovedností jako o předání myšlenek, významů, symbolů a idejí kultury žákovi. Zde chápeme vztah učitele k žákovi jako mentorský a díky následovníkům mentora se kultura obohacuje. Ačkoliv tento typ lze naplňovat celý život, její nejvyšší zastoupení bývá právě ve starší dospělosti.

Kotre ještě uvádí **dva způsoby, kterými se lze vztáhnout k objektům**. Prvním způsobem je *zapojení* (*communal mode of generativity*) – tedy primárně péče o ostatní.

Druhým způsobem je *aktivní činitel (agentic mode of generativity)* – ten představuje rozvoj sebe sama v tvůrčí oblasti (Kotre, 1996).

3. Typy generativity podle Schoklitschové a Baumanna

Schoklitschová a Baumann (2011) ještě doplnili Kotreho typy generativity o **další dva typy**, jelikož člověk potřebuje k životu i sociální dovednosti a je pro něj podstatné prostředí, ve kterém vyrůstá a žije.

- Prvním typem je *sociální generativita* – jde primárně o předávání hodnot v rámci sociálního chování.
- A druhým typem je *ekologická generativita* – ta sice nemá přímou spojitost s lidmi, ale je stejně důležitá, protože zajišťuje péči o životní prostředí.

4. Model stavů generativity

Bradleyová a Marcia (1998) vytvořili typologii, pro kterou uvádí **pět stavů (označované i jako styly) generativity rozlišených pomocí dvou aspektů**: – *zapojení*, tedy aktivní přístup k sobě a k druhým. A *zahrnutí*, tedy rozsah poskytované péče. Pro lepší orientaci připojujeme tabulku stylů.

Tabulka č. 1 – Přehled stavů generativity (Bradley, 1997)

	Zapojení		Zahrnutí	
	Já	Ostatní	Já	Ostatní
Generativní	Vysoké	Vysoké	Vysoké	Vysoké
Agentický (sobecký)	Vysoké	Nízké	Vysoké	Nízké
Konvenční	Vysoké	Vysoké	Nízké	Vysoké
Komunální	Nízké	Vysoké	Nízké	Vysoké
Stagnující	Nízké	Nízké	Nízké	Nízké

- Prvním je *generativní styl* – vyjadřuje vysokou úroveň zapojení do soukromých záležitostí, ale zahrnuje i potřebu pomáhat, podporovat druhé a rozvíjet mladé lidi. Jedná se o nejvyzrálejší a nejvíce pozitivní styl, jednotlivci jsou otevření novým myšlenkám a nápadům, dobře se vyrovnávají s novými situacemi, zajímají se o aktuální dění a umějí vhodně rozložit péči o sebe i o druhé.
- Druhým typem je *agentický (sobecký) styl* – má vysokou míru zapojení i zahrnutí, ale to se týká pouze vlastní osoby. Jedinci jsou svou činností natolik pohlceni, že nevěnují zájem ostatním, bývají považováni za velmi inspirativní osobnosti. Jsou dobrými vůdčími typy, protože pokud jsou v jejich okolí jednotlivci, se kterými sdílejí společné zájmy nebo projekty, stávají se objektem jejich zájmu.

- Třetím typem je *komunální (nezištný) styl* – je pravým opakem agentického stylu. Je založený na upřednostňování potřeb druhých lidí před vlastními potřebami, a tím pádem jedinec zapomíná na sebe. S tím souvisí i potřeba být nepostradatelným pro okolí. Jsou velice milí, ochotní, ale mohou působit až vtíravě a vytvářet si závislé vztahy.
- Čtvrtým typem je *konvenční styl* – má vysoké zapojení (sebe i druhých), ale nízké zahrnutí. Mají veliký zájem o rozvoj sebe, svých příbuzných a přátel, z čehož vyplývá i jejich zapojení do společnosti – jsou aktivní ve chvíli, kdy se to týká jejich blízkých či jich samotných. Je pro ně náročné přizpůsobovat se novým normám a hodnotám ve společnosti, proto mají silnou potřebu vést mladé podle svého pohledu na svět, který zahrnuje pouze omezený výhled skrze (jejich) tradiční hodnoty.
- Posledním, pátým typem je *stagnující styl* – reprezentuje jedince s nízkou úrovní obou aspektů. Jde o nízkou úroveň spokojenosti se sebou samým, práce představuje nutnost. Mají minimální nebo nulové zapojení do společenského života v komunitě, protože nepocítují závazek vůči společnosti, a proto mají i nízkou interakci s okolím (Bradley, 1997; Bradley & Marcia, 1998).

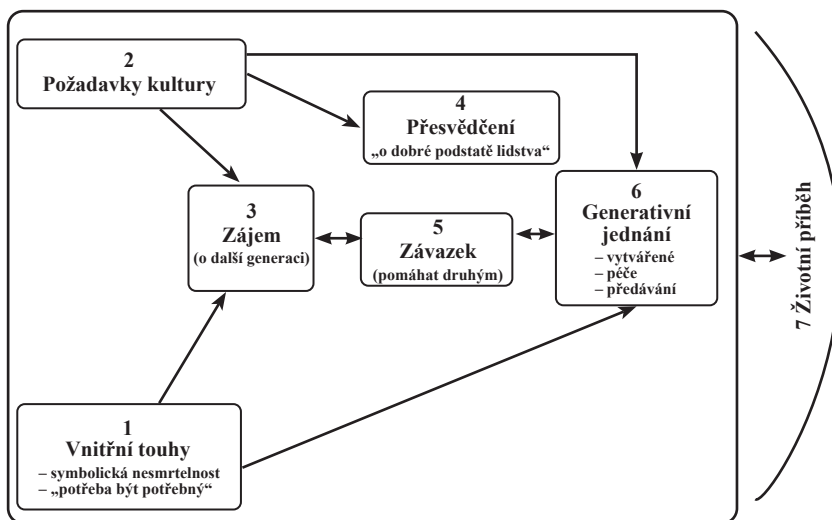
5. Dimenze generativity

Dle Millové & Blatného (2016) je tento model sedmi psychosociálních dimenzí McAdamse a de St. Aubina (1992) aktuálně nejvíce používanou teorií generativity. Autoři vnímají generativitu jako soubor konstruktů, které neexistují bez kontextu, jelikož generativitu nelze prožívat pouze v nitru, ale považují ji za spojení mezi jedincem a sociálním světem. McAdams (2006) dodává, že prožívání generativity souvisí se vzory v rodině, náboženstvím, komunitou, občanskými povinnostmi anebo podporou ve společnosti, a proto je velmi individuální.

Tento koncept je uspořádán tak, že odráží osobní, historické a kulturní cíle a zakotvení člověka k zajištění příštích generací (McAdams & de St. Aubin, 1992; de St. Aubin & McAdams, 1995; McAdams, 2013).

Autoři tedy rozlišují **sedm dimenzí**, které pokrývají motivační, behaviorální, kognitivní a významovou složku (Millová & Blatný, 2016). Pro lepší přehlednost jsou vztahy mezi dimenzemi zachyceny ve schématu na obrázku 1.

- První dimenzí jsou *kulturní požadavky* – sestávají z faktorů a vnějších sil, které motivují zkušenější dospělé, aby pečovali o mladší, kterým předávají veškeré požadavky na normy, hodnoty, ideologii a životní styl společnosti.
- Druhou dimenzí, která navazuje na první, jsou *vnitřní touhy* – touha být potřebným a nepostradatelným pro druhé. Zároveň odráží i touhu po „nesmrtelnosti“ pomocí statků a činů, které zůstanou i po jeho smrti.
- Třetí dimenzí je *zájem o další generace* – ten se rozvíjí za pomoci předešlých dvou dimenzí. Tím, že se lidé zapojují do aktivit, které ovlivňují společenský život – jako například kulturní, náboženské nebo politické akce – mohou ovlivnit život mladších generací.
- Čtvrtá dimenze je *přesvědčení o dobré povaze lidstva* – reprezentuje základní víru v dobro lidského pokolení – stojí za to do lidí investovat energii, protože lidé jsou ve

Obrázek 1 Sedmidimenzionální model (upraveno podle McAdams & de St. Aubin, 1992)

své podstatě dobří a je nutné tvořit naději dalším generacím i přesto, že máme mnoho důkazů o lidské destruktivitě. Pokud nemáme tuto víru, můžeme mít pocity, že naše úsilí je zbytečné a nejsme schopni tvořit generativní závazek.

- Pátou dimenzí je již zmiňovaný *generativní závazek* – ten je tvořen primárně generativními myšlenkami, plány a záměry, které jedinec vytváří v dospělosti. Jedná se také o převzetí zodpovědnosti za další generace pomocí zvolených cílů, jelikož ty mají vést ke generativnímu jednání.
- Šestou dimenzí je *generativní jednání* – které chápeme jako vytváření, udržování a nabízení hodnot, rozvoj a inovace stávajících věcí a v neposlední řadě i početí dětí. Nejenže jedinci udržují již zaběhlé tradice a rituály kultury, které napomáhají k propojení s generacemi ve společnosti, ale tvoří nové věci, ochraňují přírodu a snaží se tyto věci předat mladší generaci, která je pak díky svým rozhodnutím a vlastní autonomii přenese dál a znovu nastoupí do tohoto koloběhu.
- A poslední, sedmou dimenzí, je *osobní příběh* – právě ten vzniká na základě generativního úsilí. Díky němu se formuje jedincova generativní identita ve společnosti a odráží jeho sociální zakotvení ve společnosti a kultuře.

Melová (2008) navíc podotýká, že generativní chování a generativní zájem jsou úzce spojené složky, avšak existence jedné složky nezaručuje paralelní výskyt té druhé.

McAdams a de St. Aubin (1992) taktéž vytvořili dvě škály měřící generativitu – *Loyola Generativity Scale* (LGS) a *Generativity Behavioral Checklist* (GBC). Tyto dvě škály jsou nejčastěji používanými nástroji k měření generativity. Jejich psychometrické vlastnosti v českém prostředí ověřovali Millová, Blatný, Poláčková & Jelínek (2018) a následně se jim věnovala i autorka textu ve své diplomové práci.

6. Generativita v souvislostech

V této kapitole budou popsány znaky generativity v různých souvislostech. Jako je například její souvislost s věkem nebo genderem. Budou nás zajímat souvislosti s profesí nebo se budeme zabývat i kulturními rozdíly v generativitě. Blatný, Jelínek a Osecká (2020) uvádí, že extravertze a otevřenost zkušenostem predikují většinu dimenzí generativity. K rozvoji generativity přispívá aktivita, průbojnost, sociální angažovanost nebo pozitivní emoce a společenskost.

6.1 GENERATIVITA A JEJÍ SOUVISLOST S VĚKEM

E. H. Erikson (1995, 2002) považuje za hlavní období generativity dospělost, avšak tento předpoklad nikdy empiricky neprokázal. Autoři, kteří generativitu empiricky ověřovali (například McAdams a de St Aubin (1992), Kotre (1996) nebo Schoklitschová s Baumannem (2011)), se shodují na tom, že generativita má mnoho složek, a proto existuje předpoklad, že se v různých životních obdobích bude projevovat různě.

Zajímavé výsledky přináší longitudinální studie McAdamse, de St. Aubina a Loganové (1993), kteří zkoumali rozdíly mezi třemi věkovými kategoriemi – mladí dospělí (22–27), středně dospělí (37–42) a starší dospělí (67–72). Jedinci ve střední dospělosti mají vyšší úroveň generativity (především v oblasti *generativního jednání a osobního příběhu*) oproti dalším dvěma zkoumaným skupinám. To podporuje Eriksonovu teorii. Avšak v oblasti *generativního zájmu* se probandi v období mladší a střední dospělosti téměř neliší od probandů ve starší dospělosti, kteří skórovali níže. Zároveň probandi v mladé dospělosti skórovali hodně nízko v oblasti generativního závazku oproti dalším dvěma věkovým kategoriím.

Keyes a Ryffová (1998), kteří také zkoumali rozdíly v generativitě, svůj výzkum cílili na oblast *generativního jednání, generativního závazku* (pomoc ostatním, občanská angažovanost) a *vnímání vlastní generativity*. Výzkum provedli na stejných věkových kategoriích (mladá – 25–39, střední – 40–49 a starší – 60–74). Zjistili, že nejvyšší skóre v oblasti generativního závazku, hlavně v oblasti pomoci ostatním, mají mladí dospělí, ale v oblasti občanské angažovanosti jsou na tom lépe střední a starší dospělí.

Zároveň je důležité podotknout, že někteří autoři se přiklánějí k tomu, že generativita není tím nejvíce charakteristickým rysem střední dospělosti, protože dle jejich výzkumu s probandy ve věku 20–31 let a probandy ve věku 32–41 let nepozorovali žádné významné rozdíly ve vnímání generativity (Whitbourne, Zuschlag, Elliot, & Waterman, 1992).

Přesto však Peterson & Klohnenová (1995) uvádějí, že generativita se nejvíce projevuje právě ve střední dospělosti, neobjeví se ovšem z čista jasna. Jedinci, již jsou generativní ve střední dospělosti, mají ve své anamnéze náznaky prosociálního chování nebo víru v dobrotu lidstva už v dřívějším věku. A samozřejmě vykazují jistou zralost. Například na rozvoj generativity v dřívějším věku má vliv autoritativní styl výchovy, jelikož rodiče s tímto výchovným stylem vedou své potomky k zapojení do společenského soužití a jeho činností. Navíc sebe sami hodnotí jako generativní a tento styl po nich přejímají i jejich děti (Lawford, Pratt, Hunsberger, & Pancer, 2005).

Einolf (2014) publikoval výsledky své longitudinální studie, která čítala 1482 respondentů ve věku 25–75 let, u nichž se ukazuje vrchol generativního zájmu právě ve střední dospělosti. Růst byl pozorován ve třetím deceniu pouze u mužů (u žen ne) a výsledky

zůstaly stabilní až do 60. roku života. Naopak v sedmém deceniu bylo zaregistrováno snížení generativního zájmu, které v osmém deceniu již pozorováno nebylo.

McAdams a kolegové (1993) tvrdí, že projevy generativity lze sledovat v mladším i starším věku, ale nejsilnější je v tomto období. Avšak Beaumontová a Pratt (2011) dodávají, že tyto rozdíly napříč generací mladších, středně dospělých a starých jsou malé. Z toho tedy vyplývá, že generativitu a její projevy můžeme sledovat opravdu celý život.

6.2 KULTURNÍ DIMENZE GENERATIVITY A SPIRITUALITA

Kultura je silný motivační prostředek u generativity. Prvně je nutné zvažovat rozdíl, který vychází z předpokladů individualistické a kolektivistické kultury. V *kolektivistických kulturách* (např. Japonsko) je silné pouto dítěte s rodičem, naopak v *individualistické kultuře* (např. USA) se děti snaží co nejdříve osamostatnit od rodičů (de St. Aubin, 2004). Proto zde existuje předpoklad, že jedinci z kolektivistických kultur mají větší predispozice pro rozvoj generativity – například výzkum Hofera a jeho kolegů (2008) naznačuje, že participanti z Kamerunu a Kostariky (kolektivistická kultura) dosahují vyšší úrovně generativního zájmu oproti participantům z Německa (individualistická kultura). Kamerun měl nejvyšší míru *generativního zájmu* a *generativních cílů*. Hoffer a kolegové udělali v roce 2014 navazující studii, které se znovu zúčastnili participanti z Kamerunu a Německa, a navíc ještě participanti z Hongkongu a České republiky. I zde byly nalezeny rozdíly například v počtu dětí. Nejvíce dětí měli participanti z Kamerunu a nejméně čeští a němečtí participanti. Právě počet dětí má značnou souvislost s generativními cíli a smyslem života (Hofer et al., 2014). Všeobecně v kolektivistických kulturách je zvýšený důraz na povinnost pomáhat ostatním (i z důvodu zvýšeného společenského tlaku), avšak i v individualistických kulturách je od členů jejich společnosti vyžadována nápomoc a zájem o společnost (Cheng, 2009).

Rozdíl shledáváme v odlišnosti vnímání *biologické generativity* – tedy ve vyspělých kulturách je považováno brzké rodičovství (v adolescenci) za předčasné, ačkoliv biologie je na to jedinec vyvinut dostatečně (McAdams, Hart, & Maruna, 1998). S tím souvisí tzv. *vynořující se dospělost (emerging adulthood)*, kterou popisuje Arnett (2000, 2011) – jedná se o koncept specifické části dospívání od 18 do 25 let ve vyspělých kulturách, které dovolí svým dospívajícím prodloužit vstup do plné dospělosti.

Některé studie naznačují, že existují *mezirasové rozdíly v generativitě*; ta je statisticky významně vyšší u Afroameričanů (Cole & Stewart, 1996; Hart et al., 2001; Jones & McAdams, 2013).

Kulturně velmi zajímavý koncept, který zkoumá primárně McAdams (2006) v USA, je tzv. *redemptive self* (do češtiny to lze přeložit jako *vykupitelské já*). Autor jej popisuje na mnoha známých historických osobnostech, ale empiricky fenomén popsal na základě rozhovorů jedinců žijících v USA. Tito jedinci, nehlédě na pohlaví, vysoce skórují v kvantitativních metodách měření generativity. Koncept *vykupitelského já* se týká části generativity spojené s životním příběhem jedinců. Ti považují za nutné oplatit vykoupění ze špatného života (např.: zlepšení podmínek, vylepšení socioekonomického statusu atp.) společnosti. Chovají se tedy velmi generativně.

Tento koncept se silně váže na *spiritualitu a religiozitu*. Protože mnohá náboženství zdůrazňují podporu sociálně slabých, pomoc a péči, podporují tím nejen generativní myšlení, ale i generativní chování. Generativní chování nebo jednání se nejčastěji projevuje

přes činnosti ve farnosti či jiné komunitě. Zároveň spiritualita nebo religiozita velmi ovlivňuje přístup ke generativitě i její vývoj v dospělosti (Dillonová, Wink, Fayová, 2003; Dillonová, Wink, 2004).

6.3 GENDEROVÉ ROZDÍLY V GENERATIVITĚ

Generativita je ovlivněna mnoha faktory. Jedním z nich může být i gender. Mnoho výzkumů udává, že ženy vykazují vyšší míru generativity než muži (Kruse & Schmitt, 2012; McAdams & de St. Aubin, 1992). Ale Schoklitschová s Baumannem (2011) zjistili opak, tedy že vyšší generativitu našli právě u mužů, jelikož jejich výzkumný soubor sestával ze seniorské populace. Keyes a Ryffová (1998) zároveň zjistili, že v průběhu věku se rozdíl mezi pohlavími snižují. U mladších a středních dospělých je vyšší míra generativity u žen téměř ve všech jejích oblastech. Ženy v tomto období považují generativitu za důležitý faktor vlastního sebepojetí (např. dodržování závazků, péče o okolí atp.). Newton a Stewartová (2010) dodávají, že velký vliv na mužskou generativitu má role rodiče. To může souviset s tím, že ženy jsou připravovány na roli matky v zásadě od začátku puberty, tedy uvědomují si svou biologickou generativitu mnohem dříve než muži, skrze první periodu (Miller-McLemor, 1998). McAdams a de St. Aubin (1992) dodávají, že muži, kteří se stali otci, mají vyšší generativitu než bezdětní muži.

Právě k dřívějšímu rozvoji generativity může přispívat i to, že od žen se očekává role matky v mladém věku, zatímco u mužů nejsou tato očekávání tolik zjevná (Einolf, 2014). Zároveň je nutné odkázat i na Gilliganovou (2001), která kritizovala vývojové teorie vystavěné na mužském pohledu a nezahrnující ženský vývoj, který je specifický v péči o druhé. Pokud tedy byly v rámci zkoumání generativity zohledněny aspekty zahrnující tuto rozdílnost, výsledky se mohly lišit. Jak vyplývá ze studie Keyese a Ryffové (1998), zjistili, že genderové rozdíly se s vyšším věkem statisticky významně snižují.

6.4 GENERATIVITA A PROFESNÍ OBLAST

Tato problematika se vztahuje nejvíce na období střední dospělosti, které je typické svou délkou. Toto období je silně provázáno s profesním životem – na jeho počátku profesní život začíná a s přechodem do období pozdní dospělosti se chýlí ke konci i kariéra jedince.

Jedinec si chce potvrdit správnost svého směřování, chce být užitečným a zamýšlí se nad přesahem svého konání pro další generace, proto je podstatné se zabývat i souvislostí generativity a profesní role. V tomto období jedinec také předává své zkušenosti a znalosti svým mladším kolegům. Jedinci ve středním věku s přibývajícím věkem preferují spíše orientaci na pohodu, jistotu a smysluplnost než na úspěch a moc (Vágnerová, 2007). V tomto období mnozí působí na vyšších pozicích, kde mají pod sebou kolegy, které mohou zaškolit a uvést do pracovní kultury. Toto můžeme nazvat *mentorováním*, které přispívá k motivaci zaměstnance, a zároveň je tím sycena generativní potřeba předávání zkušeností a hodnot mladším lidem (Kram & Isabella 1985; Warr, 2007).

Také se ukázalo, že pokud starší zaměstnanci zaučují mladší kolegy a předávají jim své zkušenosti a rady, naplňují svou generativitu. Na pracovišti došlo ke zlepšení mezigenerační komunikace (Henry, Zacher, & Desmet, 2015). Dle studie muži ve středním věku, kteří jsou generativní ve své práci, mají větší míru pracovní spokojenosti. A dokonce se

ukázalo, že generativita se zaměřením na péči o společnost v kontextu práce je velmi přínosná a vypovídá o jisté vyzrálosti (Clark & Arnold, 2008).

Je také důležité zmínit jistý genderový aspekt spojený s profesním životem. Podle výzkumu Petersona a Stewarta (1996) se v období střední dospělosti většina jedinců nachází uprostřed své kariéry, ale někteří jedinci – primárně ženy se v této fázi své kariéry nacházet nemusí. Je to dáno přerušením kariéry kvůli rodičovským povinnostem. Pokud tedy ženy přerušily část své kariéry kvůli výchově potomků, většina z nich dosáhla generativity skrze rodičovství. Naopak ženy, které svou kariéru nepřerušily, měly vysokou úroveň generativity skrze profesi stejně jako muži.

7. Negativní aspekty generativity

Generativita je brána jako pozitivní aspekt celoživotního vývoje, především stárnutí. Jejím nedosažením se jedinec dostává do stagnace, a naopak cesta k jejímu dosažení může souviset s narcismem.

7.1 STAGNACE

Erikson (2015) ve své teorii vždy prezentuje určitý psychosociální konflikt. Podaří-li se jej překlenout, dotýčný se zdravě posouvá do dalšího stádia a nabývá určité *ctnosti*. Právě to, že jedinec zvládne šesté stádium, kdy objeví svou vlastní identitu, vede k tomu, že je schopen obrátit svou pozornost na zájem o druhé, o společnost apod. Naproti generativitě stojí tedy *stagnace*. Vzhledem k tomu, že předchází stádium mladé dospělosti je charakterizováno konfliktem intimity vs. izolace, může dojít k regresi v rámci sedmého stádia. Rozlišujeme tři varianty této regrese. První z nich je tzv. *pseudointimita*, kterou si můžeme představit jako naprosté zaujetí sebou samým: jakékoliv obohacování společnosti, jak je definuje generativita, se naprosto vytrácí. Další z forem stagnace je *sebeabsorbce*, tedy naprosté zahlcení sebou samým. Bradleyová (1997) dodává, že třetí formou je tzv. *požitkářství*, tedy jedinec se chová sobecky, jako by byl dítě.

Ctností tohoto období je *péče*, opakem je *odmítnutí* neboli *rejektivita*. Jedinec se zajímá pouze o sebe a své nejbližší, kteří s ním sdílejí jeho hodnoty. Ale zároveň je rejektivní vůči společnosti i vůči rodině – jedná se o velmi racionální prorážení vlastních cílů hodnot a morálky, jinými slovy ignoruje potřeby ostatních (Newman & Newman, 2015). Erikson (2015) ještě navíc popisuje, že rejektivitu lze spatřovat v autoritářství, též ji lze spatřovat ve střetech se společenstvími, která jakýmsi způsobem představují pro tyto jedince ohrožení (např. migrační krize, rozšiřování lidských práv). Erikson (2015) popisuje, že do stagnace se jedinec dostane ve chvíli, kdy neudělal nic pro rozvoj další generace. Tito jedinci jsou zaujatí sami sebou a jejich morálka a hodnoty se v zásadě nezakládají na zájmu o hodnoty ostatních lidí.

7.2 NARCISMUS

Generativitu popisujeme primárně jako zaměření na ostatní, na společnost, tak jak uvádí Erikson. Ovšem Kotre (1996) dodává, že generativita může být i zaměřena na sebe sama – tedy za účelem dosažení symbolické nesmrtelnosti.

Zajímavá jsou zjištění, ke kterým došla Newtonová se svými kolegy (2014) při zkoumání generativity a narcismu. Vycházeli z všeobecného předpokladu, že generativita je úzce spojená se zájmem o druhé a rozvojem společnosti, naopak narcismus zase se zaměřením na sebe samého. Jejich studie ale došla k opačným závěrům, tedy že není významný vztah mezi generativitou a zaměřením na druhé a zároveň ani význačný vztah mezi narcismem a zaměřením na sebe. Proto zde přichází otázka – jak moc je generativita nezištná. Zanechání odkazu ve světě, jako například symbolická nesmrtelnost, může být chápáno více narcisticky než generativně. Je nutné dodat, že koexistence vysoké míry generativity a narcismu je možná. Tato studie se v rámci analýzy osobních příběhů zabývala i jedinci, kteří v rámci pozitivního odkazu měli vysoké zaměření na sebe, ale i na blaho ostatních. (Newton & al., 2014).

Gebauer a kolegové (2012) mluví o dvou typech narcismu. *Agentickém* – který je silně zaměřen na vlastní osobu, a *komunálním* – který je zaměřen na druhé lidi, čili prostředkem uspokojení jeho potřeb jsou druzí lidé. Co je podstatné: komunální narcista, vzhledem k vysoké míře zájmu o sebe i o okolí, nadhodnocuje nezbytnost svého konání pro komunitu (Gebauer, Sedikides, Verplanken, & Maio, 2012). Naproti tomu stojí vysoce generativní jedinci, kteří jsou více zaměřeni na ostatní, ale v míře zaměření na sebe se pohybují v normě (srovnatelně s méně generativními) a své generativní jednání považují za podstatné pro rozvoj vlastní osobnosti a dalších generací (Mansfield & McAdams, 1996). Dillonová, Fayová a Wink (2005) spojují generativitu s *autonomním narcismem*. Tento typ narcismu nevyplývá ze zranitelnosti, ale z otevřenosti novým zkušenostem a zájmu o osobní růst (Wink, 1991), proto bylo v rámci jejich výzkumu zjištěno, že v pozdní dospělosti tento typ narcismu pozitivně koreluje s generativitou.

Závěr

V rámci teorií generativity jsme postihli ty nejzásadnější koncepty, které se v recentní literatuře objevují. Vnímáme, že autoři konceptů generativity vycházejí z Eriksonovy psychosociální teorie vývoje, která jako první popisuje generativitu v celé její šíři (Erikson, 2015). Erikson uvažuje o generativitě jako o jednodimenzionální charakteristice, která stojí proti stagnaci v rámci jeho psychosociální teorie. Dosažením generativity nabývá jedinec cnosti – péče, naopak nedosažením generativity nastává sebe-absorbce.

Autoři, kteří empiricky zkoumají generativitu, ji vnímají multidimenzionálně. Kotreho (1996) koncept rozšiřují Schoklitschová a Baumann (2011) o další dva typy generativity. S tímto konceptem nejvíce souzní právě sedmidimenzionální model McAdamse a de St. Aubina (1992), který pracuje především s kulturními požadavky generativity. Ty jsou považovány za podstatné v rámci dimenze životního příběhu, neb definují vztahování se ke generativitě. Autoři také pracují se spiritualitou jedince, nejen náboženskou, ale i vírou v dobro lidstva. To je zásadní pro naplňování generativity, protože tehdy má jedinec chuť investovat energii nejen do svých blízkých, ale i do společenství.

Souvislost generativity s věkem je v aktuálním výzkumu velmi zajímavé téma. Erikson (2015) spojuje generativitu pouze se střední dospělostí. Dnešní výzkumy naznačují, že generativitu prožívají jedinci již mnohem dříve. Některé studie poukazují na to, že ženy mají náznaky biologické generativity již v pubertě s nástupem menstruace, která je předurčuje k roli matky (Miller-McLemor, 1998). Největší rozdíly v generativitě se

projevují právě ve střední dospělosti, kdy jsou ženy považovány za více generativní než muži (Kruse & Schmitt, 2012). Kyes a Riffová (1988) ovšem dodávají, že se zvyšujícím se věkem se rozdíl v generativitě stírají, jelikož muži mají možnost např. v seniorském věku předávat své zkušenosti mladší generaci, např. svým vnoučatům.

Genderové rozdíly se s věkem stírají (Keys & Ryffová, 1998). Ve středním věku je důležité v rámci profese využít potenciál starších zaměstnanců k mentoringu mladých kolegů. Samozřejmě že generativita má negativní stránku. Stagnace jednak brání překonání sedmého stádia a za druhé jedince brzdí v seberozvoji a přijímání měnícího se světa (Erikson, 2015). Generativita stejně tak nemusí být zaměřená jen na společnost, ale i na sebe sama a působit sobecky. Jak popisuje Kotre (1996), touha po symbolické nesmrtnosti může hraničit až s obsesí. Proto někteří autoři rozvíjejí teze o souvislosti mezi generativitou a narcismem Dillon, Fayová a Wink (2005) spojují generativitu v pozdní dospělosti s autonomním narcismem, který je silně zaměřen na osobní růst. Ale Newtonová et al. (2014) podotýká, že spojení generativity s narcismem není náhodné, a zamýšlí se, jak moc je generativní chování některých jedinců nezištné.

Závěrem chceme zdůraznit, že generativita je koncept, který si zaslouží větší pozornost v rámci výzkumu, protože se projevuje v mnoha aspektech po celý život jedince. Měli bychom se více zaměřit na její komplexnost a na možnosti užití tohoto konceptu v rámci práce s klientem nebo v rámci diagnostiky.

LITERATURA

- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469–480.
- Arnett, J. J. (2011). Emerging adulthood(s): The cultural psychology of a new life stage. In L. A. Jensen (Ed.), *Bridging cultural and developmental psychology: New syntheses in theory, research, and policy*, 255–275. New York: Oxford University Press.
- Beaumont, S. L., & Pratt, M. M. (2011). Identity processing styles and psychological balance during early and middle adulthood. The role of identity in intimacy and generativity. *Journal of Adult Development*, 18, 172–183.
- Becker, E. (1973). *The denial of death*. Free Press.
- Blatný, M., Jelínek, M., & Osecká, T. (2020). Osobnostní prediktory generativity v rámci cloningerova modelu temperamentu a charakteru: rys sebepřesazení predikuje generativní jednání. *Ceskoslovenska Psychologie*, 64(4), 413–420.
- Bradley, C. L. (1997). Generativity – Stagnation: Development of a Status Model. *Developmental Review*, 17, 262–290.
- Bradley, C. L., & Marcia, J. E. (1998). Generativity – Stagnation: a Five-Category Model. *Journal Of Personality*, 66(1), 39.
- Clark, M., & Arnold, J. (2008). The nature, prevalence and correlates of generativity among men in middle career. *Journal of Vocational Behavior*, 73, 473–484.
- Cole, E. R., & Stewart, A. J. (1996). Meanings of political participation among black and white women: political identity and social responsibility. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71(1), 130–140.
- Dillon, M., Wink, P. (2004). American religion, generativity, and the therapeutic culture. In: de St. Aubin, E., McAdams, D. P. (eds.), *The generative society*. Washington, American Psychological Association Press, 153–174.
- Dillon, M., Wink, P., Fay, K. (2003). Is spirituality detrimental to generativity? *Journal for the Scientific Study of Religion*, 42, 427–444.

- Dillon, M., Wink, P., Fay, K. (2005). Spiritual Seeking, Narcissism, and Psychotherapy: How Are They Related? *Journal for the Scientific Study of Religion*, 44(2).
- Einolf, C. J. (2014). Stability and change in generativity concern: Evidence from a longitudinal survey. *Journal of Research in Personality*, 51, 54–61.
- Erikson, E. H. (2015). *Životní cyklus rozšířený a dokončený: devět věků člověka*. Praha: Portál.
- Fromm, E. 2004. *Obraz člověka u Marxe*. Brno: L. Marek.
- Gebauer, J. E., Sedikides, C., Verplanken, B., & Maio, G. R. (2012). Communal narcissism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 103(5), 854–878.
- Gilligan, C. (2001): *Jiným hlasem*. Praha: Portál.
- Hart, H. M., McAdams, D. P., Hirsch, B. J., & Bauer, J. J. (2001). Generativity and social involvement among African Americans and white adults. *Journal of Research in Personality*, 35, 208–230.
- Henry, H., Zacher, H., & Desmette, D. (2015). Reducing age bias and turnover intentions by enhancing inter-generational contact quality in the workplace: The role of opportunities for generativity and development. *Work, Aging and Retirement*, 3, 243–253.
- Hofer, J., Busch, H., Chasiotis, A., Kärtner, J., & Campos, D. (2008). Concern for generativity and its relation to implicit pro-social power motivation, generative goals, and satisfaction with life: A cross-cultural investigation. *Journal of Personality*, 76(1), 1–30.
- Cheng, S.-T., (2009). Generativity in later life: Perceived respect from younger generations as a determinant of goal disengagement and psychological well-being. *Journal of Gerontology: Psychological Sciences*, 64B(1), 45–54.
- Keyes, C. L. M., & Ryff, C. D. (1998). Generativity in adult lives: Social structural contours and quality of life consequences. In D. P. McAdams & E. de St. Aubin (Eds.), *Generativity and adult development: How and why we care for the next generation*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Keyes, C. L. M., & Ryff, C. D. (1998). Generativity in adult lives: Social structural contours and quality of life consequences. In D. P. McAdams & E. de St. Aubin (Eds.), *Generativity and adult development: How and why we care for the next generation*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Kotre, J. N. (1996). *Outliving the self: How we live on in future generations*. New York: W.W. Norton
- Kotre, J. N. (2005). Generativity: Reshaping the Past into the Future. *Science & Theology News*, September 2005, 42–43
- Kram, K. E., & Isabella, L. A. (1985). Mentoring alternatives: The role of peer relationships in career development. *Academy of Management Journal*, 28, 110–132.
- Kruse A., & Schmitt, E. (2012). Generativity as a route to active ageing. *Current Gerontology and Geriatric Research*, 2012, 1–9.
- Lawford, H., Pratt, M. W., Hunsberger, B., Pancer, S. M. (2005): Adolescent generativity: A longitudinal study of two possible contexts for learning concern for future generations. *Journal of Research on Adolescence*, 15, 261–273.
- Mansfield, E. D., & McAdams, D. P. (1996). Generativity and themes of agency and communion in adult autobiography. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22(7), 721–731.
- McAdams, D. P. (2001). Generativity in midlife. In M. E. Lachman (Ed.), *Handbook of midlife development*. 395–443. New York: Wiley.
- McAdams, D. P. (2006). The Redemptive Self: Generativity and the Stories Americans Live By. *Research in human development*. 3(2,3), 81–100.
- McAdams, D. P. (2006). The Redemptive Self: Generativity and the Stories Americans Live By. *Research in human development*. 3(2,3), 81–100.
- McAdams, D. P. (2013). The positive psychology of adult generativity: Caring for the next generation and constructing a redemptive life. In J. Coulson (Eds.) *Positive psychology* (191–205). New York: Springer.
- McAdams, D. P., & de St. Aubin, E. (1992). The theory of generativity and its assessment through self-report, behavioral acts, and narrative themes in autobiography. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62(6), 1003–1015. McAdams, D. P., & de St. Aubin, E. (1992). The theory of generativity and its assessment through self-report, behavioral acts, and narrative themes in autobiography. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62(6), 1003–1015.
- McAdams, D. P., de St Aubin, E. D., & Logan, R. L. (1993). Generativity among young, midlife, and older adults. *Psychology and aging*, 8, 221–230.

- McAdams, D. P., Hart, H. M., & Maruna, S. (1998). The anatomy of generativity. In D. P. McAdams & E. de St. Aubin (Eds.), *Generativity and adult development: How and why we care for the next generation* (7–43). Washington, DC: American Psychological Association.
- Melo, R. (2008). Generativity and subjective well-being in active midlife and older adults. European Masters Programme of Gerontology. Masters Thesis.
- Miller-McLemore, B. J. (2004). Generativity and Gender: The Politics of Care. In E. de St Aubin, E., D. P. McAdams & T. C. E. Kim. *The generative society: Caring for future generations* (175–194). Washington, DC: American Psychological Association.
- Millová, K., (2016). Střední dospělost. In M. Blatný (Ed.), *Psychologie celoživotního vývoje* (243–260). Praha: Karolinum.
- Millová, K., & Blatný, M. (2016). Generativita v současném empirickém výzkumu. *Psychologie*, 60(6), 608–621.
- Millová, K., Blatný, M., Poláčeková, I., & Jelínek, M. (2018). Psychometrické charakteristiky českých verzí vybraných dotazníků generativity: Vnitřní konzistence a faktorová struktura. *Československá psychologie*, 62(2), 119–142.
- Newman, B. M. & Newman, P. R. (2015). *Development through life: a psychological approach*. Stamford: Cengage learning.
- Newton, N. J., Herr, J. M., Pollack, J. I., McAdams, D. P. (2014). Selfless or Selfish? Generativity and Narcissism as Components of Legacy. *Journal of Adult Development*, 21(1), 59–68.
- Newton, N., & Stewart, A. J. (2010). The Middle Ages: Change in Women's Personalities and Social Roles. *Psychology Of Women Quarterly*, 34(1), 75.
- Peterson, B. E., & Klohen, E. C. (1995). Realization of Generativity in two samples of woman in midlife. *Psychology and Aging*, 10, 20–29.
- Psychological Association.
- Schoklitsch, A., & Baumann, U. (2011). Measuring generativity in older adults: The development of new scales. *The Journal of Gerontopsychology and Geriatric Psychiatry*, 24, 31–43.
- Slater, C. L. (2003). Generativity versus stagnation. An elaboration of Erikson's adult stage of human development. *Journal of Adult development*. 10, 53–65.
- de Saint Aubin, E., & McAdams D. P. (1995). Relations of generative concern and generative action to personality traits, satisfaction/happiness with life, and ego development. *Journal of Adult development*, 2, 99–122.
- de St. Aubin, E. (2004). The propagation of genes and memes: Generativity through culture in Japan and the United States. In E. de St. Aubin, D. P. McAdams, & T. C. Kim (Eds.), *The generative society: Caring for future generations* (63–82). Washington, DC: APA Press.
- Vágnerová, M. (2007). *Vývojová psychologie*. Praha: Karolinum.
- Wakefield, J. C. (1998). Immortality and the externalization of the self: Plato's unrecognized theory of generativity. In D. P. McAdams & E. de St. Aubin (Eds). *Generativity and adult development* (133–174). Washington, DC: American Psychological Association.
- Warr, P. (2007). *Work, happiness, and unhappiness*. Psychology Press.
- Whitbourne, S. K., Zuschlag, M. K., Elliot, L. B., & Waterman, A. S. (1992). Psychosocial development in adulthood: A 22-year sequential study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63(2), 260–271.
- Wink, P. 1991. Two faces of narcissism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 590–97.

Mgr: Karolína Faberová, studentka prvního ročníku doktorského studia na katedře psychologie FF UK. Obor sociální psychologie a psychologické práce.

Kontakt: karolina.faberova@gmail.com